

*Рибницький Г. В.,**директор з правових питань та розвитку**ТОВ «Промгазінжирінг»*

ФОРМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено комплексному дослідженню форм підприємницької діяльності, у залежності від змісту такої економічної діяльності. Аналізується вітчизняна та позитивна світова практика функціонування суб'єктів господарювання в найбільш сталих формах підприємництва. Особлива увага звертається на такий незалежній формі підприємницької діяльності, як франчайзинг.

Ключові слова: підприємець, підприємницька діяльність, суб'єкт господарювання, форми підприємництва, франчайзинг.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми є очевидною, по-перше, з огляду на те, що в нашій державі фактично ще триває період становлення ринкової економіки, задля становлення якої необхідно концептуально переглянути існуючі в нашій державі форми підприємництва та їх правовий зміст відповідно до західного зразка. По-друге, незважаючи на те, що в нашій державі з початку відновлення незалежності в наукових колах спостерігається активне дослідження підприємницької діяльності, його економіко-правової природи та значення для ринку й держави загалом, вітчизняні вчені-правники до сих пір не робили комплексного аналізу форм підприємницької діяльності із посиланням на прогресивну практику найбільш розвинутих держав світу, що є неприпустимим.

Сприятиме досягненню поставленої мети в процесі наукового пошуку звернення до суміжних галузей права, аналіз наукових позицій фахівців з цього питання (В. Гладкий, С.М. Еш, О.Г. Остапенко, О. Чорноротов), а також вивчення положень основних нормативно-правових актів.

Метою статті є дослідження правової характеристики форм підприємницької діяльності та такої незалежної форми підприємництва, як франчайзинг.

Підприємницька діяльність, як професійна діяльність, спрямована не на разове, а систематичне одержання прибутку незабороненим законом шляхом. Мається на увазі, що підприємницька діяльність є систематичною, стабільною, організованою господарською діяльністю, що має цільову спрямованість у вигляді кінцевого результату з орієнтацією на подальший розвиток і розширення, що передбачає: успішне вирішення організаційних і фінансових проблем та зростання прибутку; активне виявлення нових технологічних, ресурсних та інших можливостей, що здатні забезпечити ефективне функціонування та стабільний розвиток підприємця; прагнення включитися в нову сферу діяльності з метою підвищення рентабельності виробництва і збуту фірми в цілому.

При цьому слід зауважити, що підприємницька діяльність націлена на отримання прибутку, який досягається за допомогою певних форм економічної діяльності. Залежно від змісту підприємницької діяльності розрізняють такі форми підприємницької діяльності:

1. Виробнича підприємницька діяльність, тобто економічна діяльність, яка спрямована на виробництво продукції, виконання робіт та послуг, збір, обробку та надання інформації, створення духовних цінностей тощо (які підлягають наступній реалізації споживачам); на яку впливає комплекс факторів, ос-

новними з яких є: економічні (зокрема, масштаб ринків і рівень їх розвитку, величина і розподіл доходів населення, рівень платоспроможного попиту та інтенсивність конкуренції в галузях, стійкість національної валюти, наявність заощаджень у населення і його готовність вкладати їх у національну економіку, доступність кредитів для реального сектору економіки, стан основних фондів), політико-правові, технологічні (рівень розвитку національної науки, техніки і технологій), інституційні, соціокультурні (морально-етичні норми в суспільстві, рівень загальної та професійної освіти, професійно-кваліфікаційна структура робочої сили, культурні традиції суспільства).

На нашу думку, аналізуючи сучасний стан підприємницької діяльності у сфері виробництва можна виокремити наступні основні напрямки такої економічної діяльності: а) традиційне виробництво (виражається в виготовленні на продаж (чи на платній основі загалом) класичних, у сенсі новаторства, товарів чи наданні класичних послуг, здійсненні робіт); б) інноваційне виробництво (в умовах інноваційного ринку, виробниче підприємництво виражається, головним чином, у підприємницькій діяльності виробничих компаній (стратегічних інвесторів), які вміють виробляти і продавати продукцію, виходять на інноваційний ринок з новими ідеями і розробками, що дозволяють підвищити конкурентоздатність на ринку); в) «зелене» виробництво, тобто виробництво, що здійснюється (вимушено чи з власної ініціативи) у рамках концепції зеленої економіки, що направлена на здійснення економічної діяльності із паралельним збереженням, відновленням екології чи уникненням шкоди екології (або ж зведення ризиків завдання екологічної шкоди до мінімуму).

2. Торговельна (комерційна) підприємницька діяльність, тобто така господарська діяльність, в якій підприємець виступає безпосередньо в ролі комерсанта, торговця, що продає (через магазини, ринки, біржі, виставки-продажу, аукціони, торгові доми, торгові бази й інші заклади торгівлі) споживачу готові товари, придбані ним за нижчою ціною в інших осіб (таке охоплює всі види діяльності, якими ставляться до обміну товару на гроші, грошей на товар або товар на товар).

Не зважаючи на Світову економічну кризу, у найбільш розвинутих державах світу комерційна підприємницька діяльність, що напряму залежить від платоспроможності споживачів, і змогла адаптуватись до нових економічних умов, поступово зростає. У нашій державі підприємницька діяльність у сфері торгівлі, хоч і відстає від європейської, однак, подолавши наслідки основних фаз Світової економічної кризи без отримання допомоги від держави, показує позитивний ріст: якщо у 2009 р. економічна ситуація характеризувалась рецесією в базових галузях, що негативно впливало на ринок роздрібною торгівлі України, а протягом 2010–2012 рр. спостерігалось уповільнення темпів скорочення обсягів роздрібного товарообігу, то за підсумками 2012 р. зростання обсягів обороту роздрібною торгівлі в Україні становило 15,9% (у грошовому вимірі товарообіг збільшився до 804,3 млрд. ₪). При цьому організована торгівля (у тому числі – мережева торгівля) займає близько 55–60% ринку роздрібною торгівлі України, а ринки – відповідно 40–45% [1, с. 2–3].

3. Фінансово-кредитна підприємницька діяльність, тобто така специфічна ліцензована форма комерційного підприємництва, у якому в якості предмету купівлі-продажу виступають валютні цінності, національні гроші, а також цінні папери (акції, облігації, векселі тощо), продані суб'єктом підприємницької діяльності покупцю чи надані йому в кредит. При цьому, зважаючи на те, що такий вид підприємницької діяльності є фактично різновидом комерційної підприємницької діяльності, то технологія фінансових правочинів аналогічна комерційним правочинам з тією різницею, що товаром у цьому випадку є фінансові активи, а саме: гроші в тому чи іншому вигляді (первинний власник «фінансового товару», яким може бути й сам підприємець, виконує роль продавця чи лихваря, що надає споживачу гроші в будь-якій формі на платній основі). Саме тому до фінансового підприємництва можна віднести фінансову діяльність на будь-якому підприємстві, однак у рамках нашого дослідження слід наголосити, що в класичній формі фінансово-кредитна підприємницька діяльність виражається в економічній діяльності комерційних банків та небанківських кредитно-фінансових установ.

Якщо з приводу економічної діяльності банків особливих питань не виникає (така діяльність у державах є майже однотипною і суворо регламентується національними законами про банки та банківську діяльність, або ж, як у Великобританії, з приводу діяльності таких підприємств додатково акцентується увага на високому ступені їх самоконтролю, суворому дотриманню ними сталих підприємницьких і банківських звичаїв та традицій), то з приводу різноманіття форм небанківських фінансово-кредитних інститутів існують певні проблеми їх розуміння. Так, у країнах з розвиненими ринковими відносинами такі інститути, серед іншого, представлені: лізинговими підприємствами (форма матеріально-технічного забезпечення з одночасним кредитуванням та орендою), за допомогою яких у США купується близько 45% обладнання, що реалізується на внутрішньому ринку, в Японії – 33%, в Австралії – 25%; факторинговими підприємствами (такі здійснюють операції, пов'язані з кредитуванням оборотних коштів, що полягає в інкасуванні дебіторської заборгованості покупця і є специфічною різновидністю короткострокового кредитування та посередницької діяльності), які, починаючи з 50-х (в США) та 70-х років ХХ ст. (в Європі) почали активно закріплюватися на ринку підприємств (в Україні такі підприємства з'явилися в 1989 р., здійснюються комерційними банками і не набули широко поширення). Підприємницька діяльність таких кредитно-фінансових установ, як зазначається в фаховій літературі, є найбільш перспективною, що зумовлено зростанням доходів населення, активним розвитком ринку цінних паперів і наданням небанківськими кредитними інститутами спеціальних послуг, яких не можуть надавати банки [2].

Загальна характеристика підприємницької діяльності в Україні у сфері фінансово-кредитної господарської діяльності, у свою чергу, виражається в агресивному, іноді вкрай несправедливому розквіті кредитно-фінансової системи в приватному секторі за рахунок споживача, чому сприяє як і відсутність чіткої правової бази та слабкий адміністративний контроль з боку держави в цій сфері, так і використання такими підприємствами судів у власних приватних інтересах [3, с. 26–27].

4. Страхова підприємницька діяльність, тобто така ліцензована й виключно економічна діяльність підприємця (страхувальника) у рамках законодавства та відповідного договору страхування, яка виражається у: гарантуванні відшкодування збитку в результаті непередбаченого лиха (втрати майна, цінностей, здоров'я, життя тощо) за певну плату (страхові внески)

на підставі зазначеного договору із споживачем страхових послуг; сплаті контрагенту, у разі настання лиха (та за інших обумовлених підстав), страховки. Так як ймовірність виникнення таких обставин невелика, то решта внесків утворює підприємницький дохід страхувальника.

В останній час, у світовому страховому секторі підприємницької діяльності така діяльність була суттєво модифікована, що пов'язується перш за все з тим, що в розвинутих державах змінилась і сама роль страхування: страхувальники активно розширюють межі своєї діяльності, виходячи на фінансові ринки не лише в якості підприємців-інвесторів, але й як крупні керуючі активами чи емітентами цінних паперів. Тому сучасна страхова підприємницька діяльність у розвинутих державах дає можливість страховому сектору виступати не лише в якості гаранта стабільності, але й як джерела створення додаткового доходу для споживачів шляхом надання інвестиційних інструментів, або ж – як зазначається в спеціальних дослідженнях – «продуктів з інвестиційною складовою». Однак, попри значний розвиток такої підприємницької діяльності, законодавство держав світу залишається недосконалим: розвиток нового страхування є настільки стрімким, що навіть найбільш розвинуті держави не встигають врегулювати таку економічну діяльність у відповідності до вимог часу, що надає можливість підприємцям зловживати таким вигідним для них становищем (такі зловживання, серед іншого в США, були в кількості основних чинників, що спричинили останню Світову економічну кризу).

Що стосується страхової підприємницької діяльності в нашій державі, то, слід відмітити, що значний вплив на її практичний вияв здійснюють зарубіжні підприємці, що з'являються на українському ринку страхування. При цьому законодавчі норми, що регламентують таку підприємницьку діяльність, загалом не відповідають реальному стану страхового підприємництва: або окремі елементи такої господарської діяльності взагалі не регламентовані, або ж регламентовані недосконалим (хоч діяльність товариств взаємного страхування і передбачена законодавцем, однак він не визначає їх правового становища).

5. Посередницька підприємницька діяльність, тобто така господарська діяльність підприємця, в якій він сам не виробляє і не продає товар, а виступає в товарно-грошових операціях у ролі посередника, який на платній основі представляє інтереси виробника чи споживача, але самим таким не є (фактично, посередник «з'єднує» дві та більше потенційно заінтересованих у вчиненні правочину сторін). При цьому слід звернути увагу, що на практиці посередницька підприємницька діяльність пов'язана також і з іншими видами господарської діяльності.

Незалежною формою підприємницької діяльності є франчайзинг, під яким розуміється надання права на виробництво та/або збут продукції (здійснення послуг), а також практичної допомоги в справі організації бізнесу. Тобто франчайзинг полягає в тому, що: незалежна фірма (франчайзодавець), яка виробляє продукцію (надає послуги), передає право використовувати свій товарний знак іншому підприємству (франчайзоотримувачу) в обмін на зобов'язання виготовляти або продавати продукцію цієї незалежної фірми (надавати такі самі послуги та право господарювати від імені і під торговельною маркою франчайзодавця; франчайзоотримувач виплачує певний відсоток від свого доходу як матеріальну (грошову) винагороду) [46, с. 14–15].

Про ефективність співпраці на умовах франчайзингу свідчить і статистика, яку ми маємо на початок ХХІ століття: з усіх новостворених фірм у світі 85% припиняють свою діяльність протягом перших п'яти років, а з тих, хто працює за франчайзинговою схемою – 14%, іншими словами – один з восьми [74]. Наприклад, у США, де франчайзинг розвинений більшою мі-

рою ніж в інших розвинутих державах, цією підприємницької діяльності охоплено близько 80 секторів економіки (зокрема, франчайзинг проник і в такі професійні та фінансові сфери, як фармацевтика, оптика, бухгалтерія та страхування). У ФРН, у свою чергу, сьогодні зареєстровано близько 1300 франшиз, з яких 90% є німецькими і лише 10% припадає на іноземні. Попри це, в регіоні Східної Європи франчайзинг активно розвивається лише в 8–10 галузях (найбільш швидке зростання франчайзингових мереж намітився у сфері швидкого харчування) [75; 76].

Що стосується нашої держави, то слід відмітити, що франчайзингова діяльність в Україні значною мірою спала із наслідками Світової економічної кризи (на 80% впало в нашій державі відвідування торгових центрів та на 90% – дохід від реалізації в багатьох збутових торгових мережах). Попри це, опираючись на статистику франчайзингу в Україні (станом на 25 липня 2012 р.) слід відмітити, що на українському ринку представлено: 1825 одиниць франч-брендів; 862 франчайзерів; 22612 торгових франч-точок, з яких працює 497033 найманих працівників. 37 українських торгових франч-точок розміщено за кордоном.

Висновки. Отже, підводячи підсумок всьому вищевикладеному, слід зауважити, що підприємець здійснює підприємницьку діяльність систематично, стабільно, організовано з тим, щоб у кінцевому результаті отримати прибуток, який досягається за допомогою певних форм економічної діяльності: а) виробничої підприємницької діяльності; б) торговельної (комерційної) підприємницької діяльності; в) фінансово-кредитної підприємницької діяльності; г) страхової підприємницької діяльності; е) посередницької підприємницької діяльності.

Література:

1. Чорноротов О. Аналітичний огляд: ринок роздрібної торгівлі України за 2012 рік. / О. Чорноротов. – К. : ТОВ «Кредит-Рейтинг», 2013. – 5 с. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://www.credit-rating.ua/img/st_img/AS/2013/29.04.2013/Roznica_2012.pdf.
2. Еш С.М. Фінансовий ринок: навчальний посібник. / С.М. Еш. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 528 с. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://ebooktime.net/book_40.html.
3. Гладкий В. Визнання недійсним «третього застереження» в договорах про отримання споживчого кредиту: практика та рекомендації. / В. Гладкий. // Юридична газета, 20 березня 2012 р. – № 12. – С. 26–27.
4. Остапенко О.Г. Організаційно-правові форми підприємницької діяльності: Конспект лекцій з дисципліни «Підприємницьке право» / О.Г. Остапенко. – Харків : Харківський національний автомобільно-дорожній університет, 2007. – 18 с.

Рыбницкий Г. В. Формы предпринимательской деятельности

Статья посвящена комплексному исследованию форм предпринимательской деятельности, в зависимости от содержания такой экономической деятельности. Анализируется отечественная и положительная мировая практика функционирования субъектов хозяйствования в наиболее устойчивых формах предпринимательства. Особое внимание обращается на такую независимую форму предпринимательской деятельности, как франчайзинг.

Ключевые слова: предприниматель, предпринимательская деятельность, субъект хозяйствования, формы предпринимательства, франчайзинг.

Rybnitskiy G. Forms of business

The article is devoted to the investigation of complex forms of entrepreneurial activity, depending on the content of this economic activity. Analyzed domestic and international practice positive functioning entities in the most sustainable forms of entrepreneurship. Particular attention is paid to this form of independent entrepreneurship as a franchise.

Key words: entrepreneur, business entity, business forms, franchising.